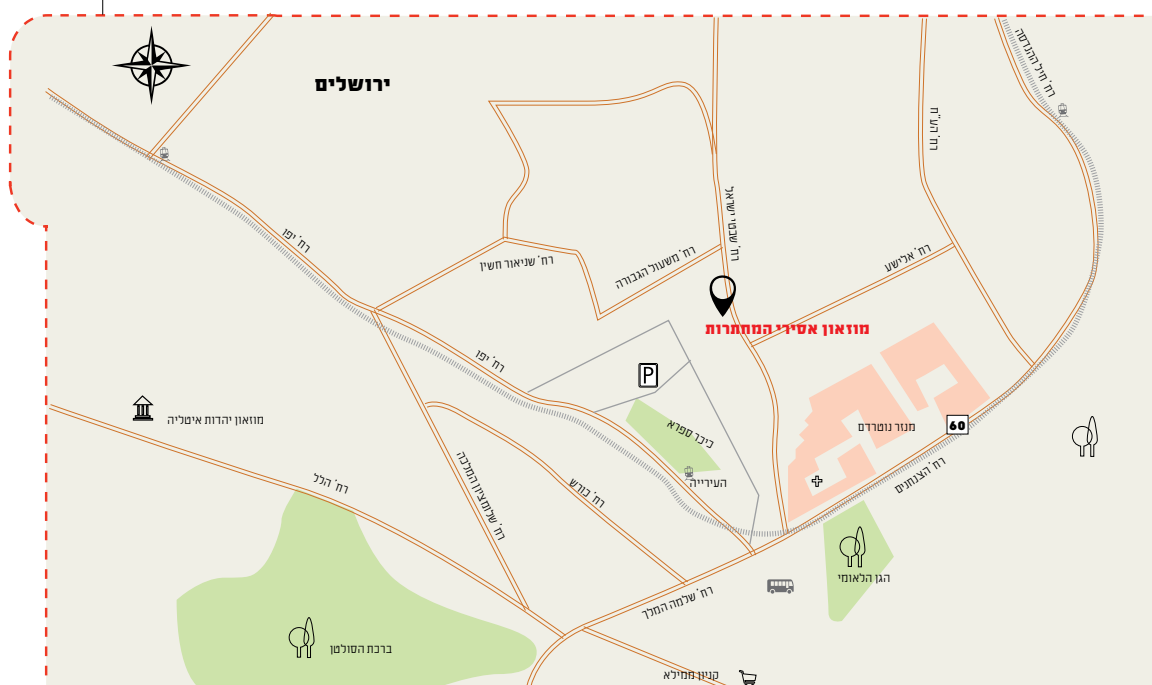

ריחו של החופש

רק בירושלים אפשר למצוא אכסניית צליינים רוסית שהפכה לכלא בריטי שהפך למוזאון ישראלי. מגרש הרוסים היה המתחם הבריטי השמור ביותר במזרח התיכון, אך זה לא הפריע לאסירי המחתרות להימלט מהמקום במבצע נועז שכלל זחילה דרך תעלות הביוב ושקרים במצח נחושה

הרוסים זכו לאירוח חגג למשך שבועיים, לארוחת בוקר פרימיום ולאבק כוכבים של קדושים נוצרים אותנטיים מהמזרח התיכון. אלא שהמסיבה הגיעה אל סופה הטרגי עם התחזרות המהפכה בשמי רוסיה בזמן מלחמת העולם הראשונה. הצאר וצאצאיו הופרדו מחייהם באופן סופני משהו, רוסיה הפכה לברית המועצות הקומוניסטית וזרם שיירות הצליינים הרוסים לארץ ישראל – שמומן וטופח על ידי הצאר – פסק באחת, או אולי באחת וחצי. מגרש הרוסים בירושלים, תא שטח מרשים בן כשישים דונם ובו אכסניות לרוב ואף

1. ישראלי טיפוס, שכבר דגם בחייו איזה מלון 'הכל כלול' או שניים, עשוי להביט בתדהמה מהולה בחמלה בתמונת הנשים המאושרות באכסניית הצליינים במגרש הרוסים בירושלים במאה ה-19. בתמונה נראית חבורת זקנות יושבת על שורה בלתי נגמרת של מיטות סוכנות, בתוך גיבוב של סמרטוטים, שידות סרות טעם ורצפת אבנים בטעם של פעם. זר לא יבין את נפשו של צליין שעשה דרך ארוכה ויקרה מאוד כדי לחזות בנועם כנסיית הקבר ולבקר בהיכלה. תנאי הצימר לא נחשבו אז עניין לדוש בו, מה גם שהצליינים שהתארחו במגרש

מלון 'הכל כולל' בסגנון המאה ה-19. נשים באולם השינה במגרש הרוסים

פתח המנהרה שדרכה נמלטו אסירי המחתרת כפי שהוא נראה היום במוזאון אסירי המחתרות

צילום: תמר הירדני

את מחצית דרכם אל החופש. בזמן שמיטב המוחות עמלו על תכנון המחצית השנייה, כי איך לעזאזל בורחים מאלקטרו של המזרח התיכון, הסתערו החברה במרץ על פירוק הריצוף מתחת למיטה המרוחקת ביותר בחדר. מיטה זו הייתה במקרה מיטתו של משה סבוראי, ממפקדי לח"י, שהיה מהוגי התכנית וממבצעייה וגם זה שישן פחות מכולם, כי החפירה נעשתה בעיקר בלילות.

עד מהרה הסתבר כי רצפת החדר עבה מאוד ומרופדת באבני ענק. ארליך הצליח להגניב אל החופרים כלי עבודה, מלט ופנסים, אלא שאז התעורר קושי בסילוק העפר והאבנים מתחת לאפם של

כנסייה בולטת, ניגש כמעט לגמרי, והבריטים מושלי הארץ החדשים אימצו אותו אל חיקם בחום. אכסניית הנשים הפכה לבית כלא, ועד מהרה הוחזקו במקום לצד הגנבים, הרוצחים ושאר פורעי החוק גם אסירי מחתרת עברים יפי בלורית ותואה. אכסניית הגברים הפכה לבית מעצר ולתחנת משטרה. אכסניית הסגל הדתי שליווה את שיירות הצליינים הפך לבית משפט. אכסניית בני האצולה הפכה למשרד החקלאות. בית החולים הקטן נשאר בית חולים והמקום כולו הפך למרכז שלטוני, לתפארת שלטון המנדט וממשלת הוד מלכותו.

לאחר פיצוץ מלון המלך דוד על ידי תנועת המרי העברי בקיץ תש"ו (1946) הקיפו הבריטים את המרחב של מגרש הרוסים בגדרות תיל וקראו לו 'אזור ביטחון'. היישוב היהודי, לעומת זאת, כינה את השטח 'בֵּינְגֶרֶד' מתוך לעג לארנסט בוויין, שר המושבות דאז, שנודע בגישתו הלא מאוזנת, שלא לומר המפלה, שלא לומר האנטישמית, כלפי יהודי ארץ ישראל.

הפיכת המקום למתחם המאובטח ביותר בארץ לא הפריעה לאסירי אצ"ל ולח"י להגות תכנית לבריחתם מבין כותלי הכלא. היה זה בראשית תש"ח, מלחמת העצמאות כבר הייתה בעיצומה, והאסירים השתגעו מבובות זמנם וכוחם בכלא. התכנית דרשה בריחה כפולה – ראשית מבית הסוהר ושנית מבוינגרד – דבר לא אפשרי בעליל, אבל גם להקים מדינה יהודית היה סוג של חלום פרוץ, ובכל זאת הנה אנחנו כאן. עמוק בחדר 23, מקום מושבם של אסירי לח"י

ואצ"ל בבית הכלא, החלה להירקם התכנית. חדר זה היה אולם גדול, מרוהט בצפיפות ב-15 מיטות קומתיים. קירות האבן העבים וסורגי הפלדה הבהירו לנוכחים שאין טעם להתעסק אתם, ולכן הוחלט לצאת אל החופש דווקא דרך הרצפה. את הרעיון המוזר הנ"ל הגה יוסף ארליך, אוהד לח"י ובמקרה גם מפקח מטעם מחלקת העבודות הציבוריות של ממשלת המנדט. הוא מצא בתכניות העירוניות קו ביוב העובר סמוך לקיר החיצוני של חדר 23 בבית הכלא, והציע שהאסירים יחפרו מנהרה שתחבר אותם לפתח נקודת ביקורת של הקו הזה. כל שהיה עליהם לעשות הוא לזחול החוצה דרך הפתח אל בוינגרד וכך להשלים

ארזתם לבד?

✓ הבריטים השקיעו מאמץ רב בהפיכתה של אכסניית נשים מתוקה לבית כלא שמור: הסורגים העדינים הוחלפו בסורגי פלדה שחורים, וילונות הבד הוורודים סולקו יחד עם שטיחי המשי הענוגים, הגג ששימש לייבוש כביסה הפך לטיילת שומרים ואולם שינה אחד הוסב לתאי צינוק. קשה מאוד לדמיין היום נשים רוסיות ברובשקה מפוזות לצלילי גרמושקה באולמות הארוכים, החשוכים והמפחידים האלה.

✓ אחד מאולמות המוזאון מוקדש להנצחת עולי הגרדום ועל הקיר תלויות תמונותיהם, אך למרבה ההפתעה החדר כולל את תמונותיהם של כל עולי הגרדום, בלי קשר לנסיבות תלייתם ולמועד התלייה. כך תמצאו את נעמן בלקינה, חבר ניל"י שעזר לבריטים, מול מאיר נקר שלחם בבריטים; את משה מרוזק מפרשת עסק הביש לצד אליהו חכים מפרשת הלורד מוין; ואת דב גרונר מסתכל על אלי כהן. אנחנו את ההיגיון לא הבנו.

משה סבוראי אחר לשומר: "אדון שווילי, אתה רואה, זוהי מנהרה ... אם יברחו לא יאשימו אותך. הבחורים יוצאים מפני שבחוף הם דרושים למלחמת השחרור. מה אתה רוצה?"

הצריכה הגנת מצלמה לכלא לצורך צילום דיוקנאות לתעודות מזויפות, בגדי עבודה לאסירים המיועדים לבריחה וכן הכנה נפשית להליכה רגועה דרך שער שמור ביותר כשאתה אסיר נמלט.

מהומה על כוס קפה

בבוקר היום המיועד, י' באדר ראשון תש"ח (20.2.1948), הושלם חיבורה של מנהרת הבריחה אל פתח נקורת הביקורת, ומשחק כדורעף תוסס במיוחד אורגן בחצר הכלא כדי למשוך את תשומת לב השומרים שעל הגג. בהגיע שעת השי"ן זינקו שני הבורחים הראשונים אל פתח המנהרה ונעלמו מהעין, אלא שבאותו רגע ממש המליץ אסיר בוגדני מחדר 23 לקצין התורן, יהודי בשם שווילי, לחפש את מתי שמואלביץ שהיה במקרה הבורח הראשון. הקצין הבין את הרמז והחל להקים מהומה. משה סבוראי, שכבר כמעט נכנס אל המנהרה על תקן הבורח השלישי, הבין שכאן יקום או ייפול דבר. הוא משך בייאוש את הקצין אל חדר 23, הציג לעיניו הנדהמות את פתח המנהרה ואמר לו:

"אדון שווילי, אתה רואה, זוהי מנהרה. עבדו עליה קרוב לחודשיים. אם יברחו לא יאשימו אותך. הבחורים יוצאים מפני שבחוף הם דרושים למלחמת השחרור. מה אתה רוצה?". הוא התחיל לרעוד ובקול חנוק ענה לי: "אתם הורסים אותי". אמרתי לו: "האדון שווילי, יש לך משפחה בחוף ויש לך ילדים. בחורים אלו יצאו להגנת משפחתך ולהגנת משפחות אחרות. אם אתה רוצה לגמור את הכל

הבריטים. כידוע, המוח היהודי ממציא לנו פטנטים, וכך נקבעה פגישה דחופה עם מנהל הכלא שבה שטחו יושבי חדר 23 את תלונתם על כי מפתן החדר הגבוה חוסם את מעבר מי הספוג'ה היומית אל המסדרון ומשם אל החצר כפי שנעשה בחדרי האסירים האחרים, ולכן הם ביקשו אישור לחצוב ברכת ניקוז לא גדולה סמוך לפתח כדי להקל על המלאכה. המנהל היה מבסוט מיוזמת האסירים ואף סיפק להם בהתלהבות מריצה וכלי עבודה. הודות לכך, על כל מריצה 'חוקית' של עפר ואבנים הוציאו החופרים אל חצר הכלא שתי מריצות נוספות של חומר שהוצא ממנהרת הבריחה שלהם.

עוד אלה חופרים, והנה נמצא הפתרון להשלמת הבריחה מבוינגרד לאחר צליחתה של מנהרת הביוב. בניגוד לכל מה שאסיר ממוצע היה עושה, כמו טיפוס על הגדר, זחילה מתחת לקונצרטיות או הזמנת הפצצה אווירית מחללית משובטים, הוחלט כי הבורחים יצאו ברגל בוטחת דרך השער הראשי. על פי התכנית האסירים היו אמורים ליצור סתימה במערכת הביוב של הכלא, וזו תגרום לבריטים להזמין את אנשי המשרד לעבודות ציבוריות לעזרה. בשלב זה יגיעו ארליך ופועליו היהודים, יצטופפו סביב פתח ביוב נבחר, ירדו פנימה לפי תור כדי לפתוח את הסתימה ויצאו ספוגים במי השפכים שריחם הנפלא נידף למרחוק. יחד אתם 'ייוולדו' מן הבור' פועלים נוספים שיתערבבו ביניהם, וכל אלה יצאו דרך שערי בוינגרד, בהנחה ובתקווה שהשומרים יעדיפו שישתלקו להם מהאף כמה שיותר מהר ויימנעו מלפשפש יותר מדי בתעודות. התכנית המשובעת

מודיעין שלום

מה יש לנו כאן? !

מוזאון אסירי המחתרות

בית כלא משוחזר המביא את סיפורם של אסירי המחתרות רחוב משעול הגבורה 1. כניסה בתשלום
פתוח א'ה' 9:00-17:00, 02-6233166
www.hamachtarot.blogspot.co.il

מה לאכול ?

קפה קדוש

שלומציון המלכה 6
כשר, חלבי, 053-8094518

לה בוקה

שלומציון המלכה 8
כשר, בשרי, 02-5635577

בלאק

שלומציון המלכה 18
כשר, בשרי, 02-6246767

עוד באזור ?

מוזאון יידי ישראלי

יוסף ריבלין 20
פתוח א'ה' 9:30-18:00
14:00-9:30
כניסה בתשלום, 02-5329400
www.fozmuseum.com/hebrew-v

דגם העיר ירושלים

מרתף בניין העירייה, ככר ספרא
כניסה חינם, סיורים מודרכים בלבד, 02-6297315

מגדל דוד

המוזאון לתולדות ירושלים, שער יפו
פתוח א'ה' 9:00-16:00, 14:00-9:00
כניסה בתשלום, 02-6265333
www.tod.org.il

בכי טוב, עשה מה שאומר לך – לך לחדר 31 ושבו
לשתות כוס קפה ותשהה שם עד שיגידו לך שזה
מספיק" (משה סבוראי, בתוך: 'כך ברחנו לחזית
– 36 תיאורי בריחות נועזות של לוחמי המחתרת
בשלטון הבריטי' בעריכת אנשל שפילמן, עמ' 236).

השכל הישר והמזל הטוב הנחו את ארון שוילי
לחדר 31 שבו הוא שתה קפה שהספיק לו לכל
החיים. בינתיים הגיעו סבוראי ולוחמי אצ"ל ולח"י
נוספים מעברה השני של המנהרה כשהם ספוגים
במי שפכים ועוטים ארשת של "מתי כבר הפסקת
צהריים?" החבר'ה התקדמו במרווחים גדולים לעבר
שערי היציאה השונים של בווינגרד, ורובם הגדול
יצא במהירות ללא בדיקה בליווי קריאות "גו און,
גו און!" של השומר הסותם את האף ומנופף להם
להסתלק. תקרית אחת נרשמה כאשר שומר חשדן
במיוחד עצר זוג 'פועלים' ושלח אותם למנהל הכלא
לבירור. השניים היו בטוחים שזה הסוף שלהם, אך
פניהם המטונפות, בגדיהם המצחינים והחוש הדרמטי
שהפגינו בהצגה השלמה שהרימו שם שכנעו את
מנהל הכלא לסלק אותם בצעקות ובפיזור מטהר
אוויר.

אך בהגיע תור הבורח ה-13 קלט פתאום השומר
שמשוה מתרחש מתחת לאפו, וזה לא רק ריח הביוב.
הבורח נתפס, אזעקה הושמעה ומצור הוטל על העיר
אך עד עצם היום הזה לא הצליחו הבריטים לשים
את ידם על שמונה לוחמי לח"י וארבעה לוחמי אצ"ל
שנעלמו להם והוחבאו בדירות מסתור בירושלים עד
יעבור זעם. הזעם לא עבר, אך הבורחים כבר עשו
את דרכם הרחק מירושלים והצטרפו מיד לשורות
הלוחמים במלחמת העצמאות.

שלושה חודשים אחר כך קיפלו הבריטים את
היוניון ג'ק וחזרו אל מעבר לתעלת לה-מאנש. בית
הכלא במגרש הרוסים נסגר והמקום נכבש על ידי
כוחותינו. לאחר הקמת המדינה שימש בית הכלא
מחסן של הסוכנות היהודית, ובהמשך הפך לאתר
הנצחה לאסירי אצ"ל ולח"י וזכה לשם 'היכל
הגבורה'. בשנות השמונים, בשלבי התכנון של מתחם
כיכר ספרא שיועד לשמש קריית העירייה, התנהל
מאבק ציבורי נגד התכנית להרוס את הבניין. המאבק
הצליח, ובתשנ"א (1991) עבר המבנה לידי משרד
הביטחון. אז המקום שופץ, בית הכלא שוחזר והמבנה
הפך למוזאון אסירי המחתרות. ■